

TÜRKİYE'NİN KATAR VE KUVEYT'TEKİ ASKERİ VARLIĞI: KÖRFEZ'İN İSTİKRARI İÇİN BİR GÜVENLİK ŞEMSİYESİ Mİ?

ANALİZ

BETÜL DOĞAN AKKAŞ
HAZAL MUSLU EL BERNİ

14 OCAK 2022

الشرق
للأبحاث الاستراتيجية

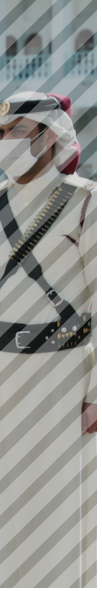
AL SHARQ
STRATEGIC
RESEARCH

(Bu metin İngilizce orijinal versiyonundan tercüme edilmiştir.)

İÇİNDEKİLER

ÖZET	4
GİRİŞ	4
TÜRKİYE’NİN KİK’TEKİ ASKERİ ERİŞİMİNİN ARKASINDAKİ ETMENLER	5
TÜRKİYE HÂLEN KÖRFEZ’DE BİR STRATEJİK ORTAK MI?	5
KİK’LE TAKTİKSEL ASKERİ İTTİFAKLAR	6
AYRIŞAN BÖLGESEL GÜVENLİK VE DIŞ POLİTİKA	8
TÜRKİYE’NİN KATAR’DAKİ ASKERİ ÜSSÜNÜ ANLAMAK	10
ANLAŞMANIN MUĞLAK NİTELİĞİ	11
KÖRFEZ’İN İSTİKRARI İÇİN BİR GÜVENLİK ŞEMSİYESİ Mİ?	12
KUVEYT’TE ASKERİ İŞ BİRLİĞİYLE İLERLEMEK	13
SONUÇ	15
REFERANSLAR	16
YAZARLAR HAKKINDA	18
AL SHARQ STRATEJİK DÜŞÜNCE KURULUŞU HAKKINDA	18

Özet: 2008 yılında Stratejik Ortaklık Anlaşması'nın imzalanmasıyla Türkiye, Körfez İş birliği Konseyi (KİK) ile stratejik diyalog mekanizması üzerinden temas kuran Körfez dışı ilk ülke oldu. Türkiye'nin bölgeyle bağları Irak savaşı, Arap ayaklanmaları, Suriye ve Libya iç savaşları ve 2017 yılındaki Katar-Körfez devletleri arasında geçen krizden etkilenen daha geniş ölçekteki bölgesel dinamiklerden etkilendi. Tüm bu krizler arasında Türkiye'nin bölgeye askeri erişimi artarken bölgeye ilişkin askeri ticaretini geliştirme yönündeki milli stratejisi başarılı oldu. Bu analiz yazısı Türkiye'nin Katar'daki askeri üssü ve Kuveyt'le olan askeri iş birliği üzerinden Körfez'deki tartışmalı askeri varlığına odaklanacaktır.

Giriş

Türkiye'nin Körfez devletleriyle olan siyasi, askeri ve iktisadi ilişkileri Türkiye'yi bir stratejik diyalog mekanizması üzerinden bölge ile temas kuran ilk Körfez dışı ülke olarak konumlandıran 2008 Stratejik Ortaklık Anlaşması'yla Cidde'de kurumsallaştı. Bu anlaşma sadece Türkiye'nin Körfez devletleriyle daha fazla ekonomik ve siyasi iş birliği geliştirme hedefi için değil aynı zamanda Körfez'in İran'ın Irak işgali sonrası bölgede artan nüfuzunu da hafifletmek amacıyla ABD'ye alternatif bir dış güç ile bölgesel iş birliği kurarak kendi güçlerini arttırma hedefleri için de bir dönüm noktasıydı.¹ Bu özel statü Türkiye'nin nihayet askeri nüfuz alanını genişletmesi için Körfez devletleriyle iş birliği yapmasına zemin hazırladı.

Körfez'de ilk defa Katar'ın 2016'da Türk askeri üssüne ev sahipliği yapması Körfez ülkeleri arasındaki bölgesel güvenlik ayrışmalarını ortaya koydu. Katar'daki üs, Suudi Arabistan, Birleşik Arap Emirlikleri (BAE), Bahreyn ve Mısır'ın oluşturduğu Arap Dörtlüsü'nün 2017 Katar krizinde öne sürdükleri 13 talep listesine bu üssün kapatılmasını da dâhil etmesinin de açıkça gösterdiği gibi, Körfez devletleri arasında diplomatik ve siyasi gerilimlere neden oldu. Türkiye'nin askeri temasları 2019'da Ortak Savunma Planı ile Kuveyt'e de uzandı. Katar ve Kuveyt ile olan bu iki askeri inisiyatifle birlikte Türkiye'nin Körfez'le olan temaslarının niteliği ikili düzeyde askeri, siyasi ve ekonomik ilişkilerin bir birleşimine dönüştü. Dış bir aktörle ikili askeri iş birliğinin kurulması KİK birliğinin zayıflaması olarak algılanıp altı üye arasındaki güvensizlik seviyesini yükseltirken Türk dış politika yapıcılarının da bölgesel güvenlik algılarını Körfez'e kadar genişletmesine yol açtı.

Dış bir aktörle ikili askeri iş birliğinin kurulması

KİK birliğinin zayıflaması olarak algılanıp altı

üye arasındaki güvensizlik seviyesini yükseltirken

Türk dış politika yapıcılarının da bölgesel güvenlik

algılarını Körfez'e kadar genişletmesine yol açtı

Türkiye'nin KİK'teki Askeri Erişiminin Arkasındaki Etmenler

Bu analiz yazısı Katar ile Kuveyt örneklerini karşılaştırmak yerine Türkiye'nin Körfez devletleriyle stratejik ve ikili iş birliğini genişletmesinin mantığına odaklanıp Türkiye'nin Körfez'deki askeri varlığının açık ve şeffaf olmayan doğasının da önemine vurgu yapıyor. Bu iki ülkenin seçilme nedeni KİK çerçevesi dışında Türkiye ile artan mevcut askeri ticaret ve siyasi iş birliği durumudur. Bu noktada Türkiye'nin Körfez'deki bölgesel çıkarlarını değerlendirirken üç argüman öne sürüyoruz. Birincisi, Türkiye'nin Körfez'deki bölgesel rolü sadece askeri kapasite veya ekonomik ve siyasi çıkarları üzerinden değil aynı zamanda belirli Körfez devletleriyle karşılıklı çıkar ilişkilerine dayanan ikili stratejik ilişkileri üzerinden değerlendirilmesi gerektiğidir. Ancak bu stratejik ilişkiler olumlu sonuçlar doğurmuş olsa da KİK içi gerilimleri daha da tırmandırıp zaman içinde diğer KİK aktörlerinin Türkiye'yi bölgesel bir tehdit olarak algılamalarına yol açtı. İkincisi, Türkiye askeri alanda bölgede yükselen bir ihracatçı. Körfez ilişkilerine dâhil olması Türk karar alıcıları Körfez devletlerinin kalkınmasındaki ekonomik ve askeri rollerini arttırmak kadar kurumsal krizlerine ve ikili sorunlarına da müdahil olmaya teşvik ediyor. Üçüncüsü, Türkiye'nin Katar ve Kuveyt'teki askeri girişimleri KİK üyeleri arasındaki güvensizlik seviyesini yükseltirken başta Katar ile kurduğu yakın stratejik ilişkiler olmak üzere Türk dış politikasına yönelik iç eleştirileri de arttırdı.

Türkiye Hâlen Körfez'de Bir Stratejik Ortak mı?

Türkiye'nin Katar ve Kuveyt'teki askeri varlığını resmederken geri kalan Körfez Arap devletleriyle stratejik ortaklığını da derinlemesine incelemek gerekir. Öncelikle Türkiye'nin hâlâ Körfez'in bir stratejik ortağı olup olmadığı sorusunu irdeliyoruz. Bölgesel güvenlik dinamiklerindeki devasa kaymalar nedeniyle yumuşak güç kavramı Türkiye'nin Körfez'le olan mevcut bölgesel güvenlik ilişkilerini anlamada yetersiz, hatta alakasız görünüyor. Aksine, bu olguyu tamamen sert güç perspektifinden Türk karar alıcıların ekonomik hırslarını da katarak tanımlamak daha makul görünüyor. Osmanlılar ile Arap aşiretleri arasındaki tarihsel gerilimler ve Türkiye'nin Batılı güçlerden yana olan iç siyaseti nedeniyle Körfez devletleriyle Türkiye arasındaki diplomatik ilişkiler yıllarca oldukça sınırlı ve mütevazı olmuştu. 2003 Irak işgali Körfez devletleri ve Türkiye'yi savaş sonrası Irak'ta karşılaşılabilecekleri ortak güvenlik tehditleri ve İran'ın Irak'ın yeni siyasi yapısındaki nüfuzunu azaltma konusunda uyaran bir dönüm noktasıydı.²

2003 Irak işgali Körfez devletleri ve Türkiye'yi savaş sonrası Irak'ta karşılaşacakları ortak güvenlik tehditleri konusunda uyaran bir dönüm noktasıydı

Güvenlik anlaşmaları ve mutabakatları kurmak aslında Türkiye'nin Körfez'de stratejik bir müttefik olarak daha etkin bir rol almasını sağlamıştı.³ Ekonomik iş birliği ve teknik uzmanlık ve bilgi teatisini arttırıp serbest ticaret bölgeleri kurmak üzere Mayıs 2005'te Manama'da imzalanan Mutabakat Muhtırası ve 2008'de Cidde'de imzalanan Stratejik Ortaklık Anlaşması bu ortak güvenlik algısını resmeden iki örnektir. Bunu 2008'de Cidde; 2009'da İstanbul, 2010'da Kuveyt Şehri, 2012'de İstanbul ve 2016'da Riyad'da yapılan bakanlar seviyesindeki toplantılar izledi. Bakanlık düzeyi stratejik diyalog toplantılarının yanı sıra 2011'de ticaret ve yatırım, tarım ve gıda güvenliği, ulaşım ve haberleşme, enerji, elektrik, su, çevre, sağlık, kültür, eğitim, ekonomi, mali ve parasal politika alanlarında iş birliğini kapsayan bir Ortak Eylem Planı açıklandı.⁴ Bu dönemde Türkiye'nin Körfez devletleriyle olan savunma ilişkileri askeri ticaret, askeri eğitim ve öğretim programları ve hava sahasını kullanma imtiyazlarına yönelik münhasır anlaşmalar çerçevesinde hayata geçirildi.

KİK'le Taktiksel Askeri İttifaklar

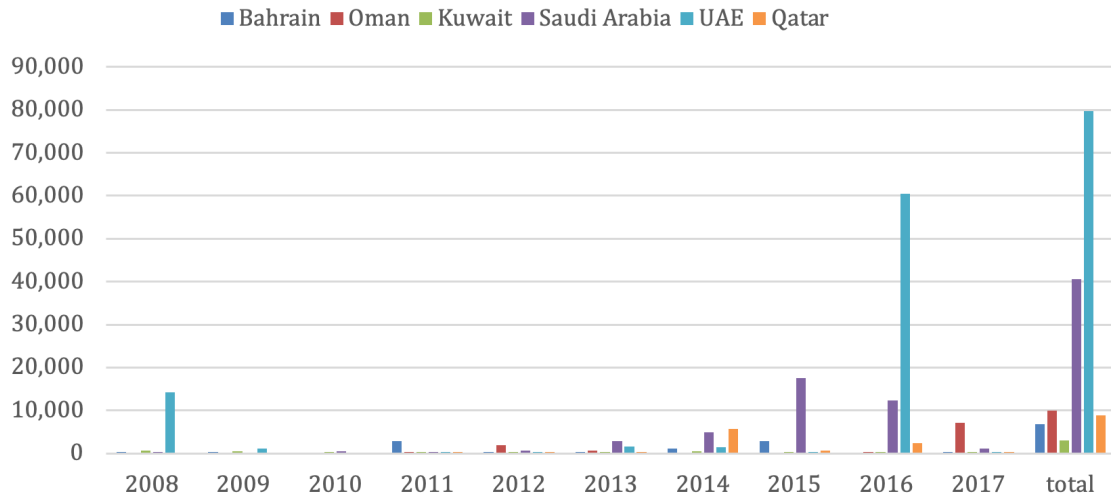
Körfez devletleri tarihsel olarak, güvenliklerini temin etmek amacıyla siyasi ve askeri anlamda bölgesel ve bölge dışından devletlerle ikili ve uluslararası anlaşmalar imzalayarak yakınlaşma eğiliminde olmuştur. Körfez devletleri özellikle Fransa, Almanya, İngiltere ve ABD ile iş birliği yapma isteklerine ilaveten Kuzey Atlantik Anlaşması Örgütü'ne (NATO) üye bir devlet olan Türkiye ile bir stratejik diyalog dönemine girerek dolaylı olarak (mesela İstanbul İşbirliği İnisiyatifi gibi) NATO ile de ortaklık kurmuş oldular.⁵ Türkiye ile askeri ilişkiler kurmaya yönelik ilk girişimler 1996'da Suudi Arabistan ve BAE tarafından yapılırken bunları 2000'de Kuveyt, 2004'te Bahreyn ve daha sonra 2006'da Katar ile Umman izledi. Her ne kadar Katar-Türkiye arasındaki askeri iş birliği Türk askeri üssünün kurulmasıyla yakın zamanda dikkatleri çekmeye başlamışsa da aslında Türkiye ile yoğun askeri ilişkiler yürüten ilk KİK üyeleri Suudi Arabistan ve BAE olmuştu (bkz. Şekil 1).

Türkiye son 20 yılda askeri ekipman ihracatında yükselen bir aktör haline geldi ve Stockholm International Peace Research Institute tarafından 2011 ila 2018 yılları arasında en büyük 15. silah ihracatçısı olarak gösterildi.⁶ Ayrıca Körfez devletleri düşük nüfuslarına rağmen devasa askeri harcamalara sahip. Mesela en büyük ithalatçılar arasında Suudi

Her ne kadar Katar-Türkiye arasındaki askeri iş birliği Türk askeri üssünün kurulmasıyla yakın zamanda dikkatleri çekmeye başlamışsa da aslında Türkiye ile yoğun askeri ilişkiler yürüten ilk KİK üyeleri Suudi Arabistan ve BAE olmuştur

Arabistan 3. sırada yer alırken BAE 15. sıradaydı ama diğer petrol monarşileri arasında en yüksek askeri harcama payına sahipti. Şekil 1’de gösterildiği gibi son on yılda Körfez devletlerine Türkiye’den yapılan askeri ihracatın ötesinde BAE’nin yaptığı toplam askeri ithalat hacmi neredeyse 80 milyon ABD dolarına ulaşmış onu Suudi Arabistan Krallığı 40 milyon dolarla izlerken diğer hiçbir Körfez ülkesi 10 milyon doları geçmiyor. Fakat bu verileri değerlendirmeden önce birkaç hususu kaydetmek gerekir. Öncelikle Observatory of Economic Complexity tarafından 2019’da yayımlanan kapsamlı verilere göre Kuveyt’e yapılan ihracat miktarı daha az olsa da 2000’den itibaren oldukça önemli bir seviyede olmuştur. İkincisi, siyasi gerilimler Türkiye’nin BAE’ye yaptığı askeri ihracatı etkiledi ama son yılların verileri ilişkilerdeki sıkıntılardan önceki yıllarda imzalanmış anlaşmaları yansıtır. Bu yüzden Katar ile Türkiye son yıllarda devasa ölçeklerde askeri ticaret anlaşmaları imzalamış olsa da bunlar henüz ihracat verilerine yansımış değil. Örneğin 2018’de Uluslararası Denizcilik Savunma Fuarı ve Konferansı (DIMDEX) sırasında Türkiye’nin savunma firmalarının Katar ile imzaladığı imalat anlaşmalarının değeri yaklaşık 800 milyon doları buluyor.

Şekil 1: Türkiye’nin KİK Ülkelerine Askeri İhracatı (Bin Amerikan Doları)

Kaynak: Observatory of Economic Complexity (2019), <https://atlas.media.mit.edu/en>

Üçüncüsü, Türkiye ile Suudi Arabistan arasındaki askeri ittifakın benzersiz bir özelliği var çünkü savunma alanındaki iş birliğinin altında siyasi gerilimlere rağmen karşılıklı pragmatizm yatıyor. Şekil 1'e göre askeri ticaret 2017'ye gelindiğinde azaldı ama ortak eğitim ve askeri koordinasyon açısından askeri ittifaklar gelişmeye devam etti. Krallık ile Türkiye arasındaki siyasi bağlara baktığımızda, Türkiye Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan'ın 2015'te Kral Abdullah'ın vefatından hemen sonra Suudi Arabistan'a yaptığı ziyaret Kral Selman ile ikili askeri ve ekonomik iş birliğini güçlendirmeyi amaçlıyordu. Cumhurbaşkanı Erdoğan, muhtemelen Selman'ın geleneksel İslamcı duruşunun bölgesel ittifakları Türkiye'nin askeri ve ekonomik çıkarlarının lehine yeniden kurması yönünde büyük bir umutla Kral Selman'ı tebrik eden ilk devlet başkanlarından biri oldu. Bunu Türkiye'nin Suudi Arabistan liderliğinde Irak ve Şam İslam Devleti (İŞİD) ve İran'a karşı askeri bir blok kurmayı amaçlayan 34 ülkeli terörle mücadele koalisyonuna katılması izledi. Türkiye'nin Suudi Silahlı Kuvvetler Fuarı'na onur konuğu olarak davet edilmesi de askeri sektörde Suudi Arabistan'la yakından çalışmak istediğinin bir göstergesiydi.⁷ Dolayısıyla Türkiye ile Suudi Arabistan Suriye'de, İran ve İŞİD ikiz tehditlerine karşı bölgesel birlik konusunda iş birliği ve koordinasyon seviyelerini yükseltti.⁸ Benzer şekilde Suudi birliklerinin Nisan 2018'de lojistik ve komuta kontrol dahil ortak operasyonlarda eğitim ve teknik tecrübe teatisi için Türkiye'ye gelmesi de Krallık ile Türkiye arasındaki ikili ilişkilere 2017 Katar krizinden sonra bile karşılıklı pragmatizmin hakim olduğunu gösteriyor.

Ayrışan Bölgesel Güvenlik ve Dış Politika

Türkiye'nin bölgesel güvenlik ve dış politika tercihlerinin Suudi Arabistan ve BAE'den ayrıştığı 2016 yılının ortalarında netleşmişti. Bu dönem, Müslüman Kardeşler ve Hamas'ın zayıflaması, İran'ın bölgesel nüfuzunu pekiştirmesi ve hatta komşu devletlerdeki yerel aktörlerle diyalog geliştirmesi ve son olarak İŞİD'in Türkiye'yi hedef alması gibi Türkiye'nin Ortadoğu'daki dış politika tercihlerinin aleyhine geliyor gibi görünen bölgesel dinamikler nedeniyle Türkiye'nin Suudi Arabistan ve BAE'ye güvensizliğini arttırdı. Suudi Arabistan'ın İran'ın bölgesel nüfuzundan kaynaklanan endişe ve güvensizliğinin yanında Türkiye'nin Suudi Arabistan ve BAE'den ayrışan çıkarları bu iki Körfez devleti ve Mısır'la olan askeri ve ticari ilişkilerini tehdit etmeye başladı ama Körfez devletleriyle Türkiye arasındaki karşılıklı pragmatizm son bulmadı.

Katar'ın 2014'te bir Türk üssüne ev sahipliği yapma kararı Körfez devletleri arasında kendi güvenlik hesaplamalarına dayalı bağımsız politikalarını geliştirme yönünde kalıcı bir değişim yaşandığını gösterdi

Ülke içinde ise önceden Türk dış politika stratejisini şekillendiren Dışişleri Bakanı olan Ahmet Davutoğlu'nun Türkiye'nin sorunlu dış politika kararlarından sorumlu tutulup istifaya zorlanması iç sıkıntıları ve Türk dış politika aktörleri arasındaki krizi gözler önüne serdi. Öte yandan Türk ekonomisinin 2018 başından itibaren zorlu bir kur krizi dönemine girmesi Türk karar alıcıları dış politika kararlarını yeniden hesaplamaya zorladı. BAE 2017'de Türkiye'nin en büyük ticari ortaklarından biriyken Katar krizinden sonra Türkiye'nin özellikle BAE'ye olan ihracatı %66 oranında, BAE'den ithalatı ise %32 oranında azaldı.⁹

Katar'ın 2014'te bir Türk üssüne evsahipliği yapma kararı Körfez devletleri arasında kurumsal hesaplar yerine kendi güvenlik hesaplamalarına dayalı bağımsız politikalarını geliştirme yönünde kalıcı bir değişim yaşandığını gösterdi. Türkiye'deki 2016 askeri darbe girişimi ile 2017 [Körfez] krizi Türkiye ile Katar'ı Suudi Arabistan ile BAE'ninkilere zıt olan bölgesel öncelik ve güvenlik anlayışları bakımından birbirine yaklaştırdı. Bu dönem Türkiye'nin tüm Körfez'in stratejik ortağı olma konumunun tekil Körfez devletleriyle karşılıklı tehdit algıları ve ortak bölgesel güvenlik önceliklerine dayalı bir stratejik müttefike dönüştüğünü gün yüzüne çıkardı.

Kuveyt ile Katar'ın sırasıyla İran ve Suudi Arabistan'dan algıladıkları artan tehdit hissi ve Türkiye'nin bölgede yalnızlaşması Türk askerinin Katar'da konuşlanması ve Kuveyt'le bir askeri anlaşma girişiminin arkasında yatan iki sebep olarak görünüyor. Türkiye ile yaptıkları bu askeri koordinasyon Katarlı ve Kuveytli yetkililere de kendi kaderlerinin Suudilerin bölgesel önceliklerinden bağımsız olduğuna dair yeni bir bölgesel perspektif vererek devletlerinin biricikliği konusundaki farkındalıklarını arttırdı.¹⁰ Ayrıca Kuveyt ile Katar'ı Arap ayaklanmalarından önce bile ulaşmaya çalıştıkları Suudi Arabistan'dan bağımsızlıklarını daha da pekiştirmeye teşvik etti.

Bu noktada söz konusu anlaşmalar sadece Türkiye'nin savunma sanayii ve ekonomisine hizmet ediyormuş gibi yorumlanamaz. Aksine bunlar Katar ile Kuveyt'in Suudi Arabistan ve BAE'den farklı derecelerde farklılaşan ayrı tehdit değerlendirmelerini de rahatlatıyor. Kral Selman'ın tahta çıkmasından ve Veliht Prens Muhammed bin Selman'ın muğlak

Söz konusu anlaşmalar sadece Türkiye'nin savunma sanayii ve ekonomisine hizmet ediyormuş gibi yorumlanamaz. Aksine bunlar Katar ile Kuveyt'in Suudi Arabistan ve BAE'den farklı derecelerde farklılaşan ayrı tehdit değerlendirmelerini de rahatlatıyor

ekonomik projelerinden önce bile Katar, krallığın arka bahçesinde otonomi iddiasında bulunan küçük bir ülke olarak algılanıyordu. Ayrıca, Katar-Türkiye ve Kuveyt-Türkiye askeri ve stratejik ilişkileri Körfez devletlerinin istikrarsız bölgesel güvenlik anlayışları ve birbirleri ve ABD ile olan akışkan ikili ilişkilerinin dinamiklerinden bağımsız görülemez. Yine de Türkiye ile ilişkilerini kusursuz bir çizgide ilerliyor gibi görmek hatalı olur. Aksine Türkiye'nin Katar ve Kuveyt ile askeri ilişkileri ortaya çıkan bölgesel güvenlik krizi ve bu Körfez devletlerinin bu krizlere yaklaşımıyla tersine dönebilir.

Türkiye'nin Katar'daki Askeri Üssünü Anlamak

Katar'ın Türk askeri üssüne ev sahipliği yapmasına dair birçok neden öne sürüldü. Bazıları bunu Türk birliklerini Osmanlıların Katar ve Arap Yarımadası'na bir asır sonra dönüşü olarak resmedip sembolik bir mesaj olarak gördü.¹¹ Diğerleri Türkiye'nin Körfez'deki güç projeksiyonu açısından stratejik olarak anlaşılması gerektiğini savundu.¹² Öte yandan, İran tarihsel olarak Türkiye'nin bölgesel hırslarına stratejik bir tehdit olarak algılandığından Türk üssü Türkiye'nin İran'a Körfez müttefikleriyle yeni bir nüfuz alanı kurduğu sinyali veren bir mesajı olarak da anlaşıldı.¹³ Dahası, üçüncü bir neden Türkiye'nin Körfez devletlerinin savunma sanayiine duyduğu yüksek ilgi olabilir çünkü Körfez devletleriyle askeri anlaşmalar yapmak Türkiye için Körfez devletlerine son mali sorunlarına rağmen askeri ekipman satma yolunda önemli bir adımdır.¹⁴ Askeri iş birliğinin içerik ve kapsamı bakımından Katar'daki askeri üssün ayrıntıları oldukça gizli tutuluyor ve bu da Körfez için gelecekte doğuracağı sonuçların hâlâ belirsiz olduğu anlamına geliyor.

Başlangıçta Katar'a yönelik Türk dış politikası, Türk karar alıcıların özellikle Mısır'da Cumhurbaşkanı Muhammed Mursi'nin devrilmesinden sonra hissettikleri bölgesel tecrit ve "değerli yalnızlıktan" kaynaklanıyordu. Her bir tarafın Suriye savaşında tecrübe ettiği belirsiz kayıp ve kazançlar ile Türkiye'deki Temmuz 2016 askeri darbe girişimi bu ülkeleri ortak bölgesel güvenlik öncelik ve menfaatleri etrafında birbirine yaklaştırdı. Türk karar mercileri Türkiye ile askeri ilişkileri bulunan Körfez devletleri arasında Katar'ı bölgesel gelişme, kriz ve savaşların çoğunda benzer kaygıları paylaşan daha güvenilir bir ortak olarak algılıyordu.

Türk karar alıcıların bölgesel güç dağılımındaki değişim algılarına ek olarak, Türk ulusal gücüne ve askeri güçlerini barışçıl yollarla Körfez'e genişletme fırsatına yönelik algılarında bir başka ani değişim meydana geldi. Katar için bu süreç Suudi Arabistan, BAE, Bahreyn ve

Türk üssü Türkiye'nin İran'a Körfez müttefikleriyle yeni bir nüfuz alanı kurduğu sinyali veren bir mesajı olarak da anlaşıldı

Mısır'ın kendileriyle bağlarını koparıp ülkeye hava, kara ve deniz ambargosu uyguladıkları Haziran 2017 kriziyle ivme kazandı. Fakat bunlar radikalizmi ve İran'ın faaliyetlerini destekleme ve KİK'in birlik çerçevesinin dışında hareket etme gibi çeşitli suçlamalarla Katar'la olan ilişkilerini kestikten sonra Türkiye Katar'a açık desteğini açıkladı ve askeri üsteki asker sayısını 250'ye kadar yükseltti.¹⁵

Türkiye'nin Katar'daki askeri üssünün kurulması ülke içi sıkıntılar, bölgesel kriz ve iki taraftaki karar alıcıların komşularına yönelik algılarının değişim arasındaki bir etkileşiminin sonucuydu. İktidarı babası Şeyh Hamad bin Halife es-Sani'den (1995-2013) devralan Şeyh Temim bin Hamad es-Sani (2013-) liderliğinde Katar hırslı bir dış politika benimsedi. Katar'ın dış politikasında arabulucu rolünden iddialı bir aktöre dönüşmesi bölgesel komşularının, özellikle de Suudi Arabistan ve BAE'nin, Katar'ın Suudi ve Emirlik çıkarlarına aykırı görünen dış politika kararlarından giderek daha çok şüphe duymasına neden oldu. Katar'a yönelik güvensizlik Katar'ın Müslüman Kardeşleri desteklemesi, üyelerini kendi topraklarında ağırlaması ve başta Mısır, Irak ve Suriye'de olmak üzere bölgesel krizlerin evrimine dair ayrık bölgesel algılarından sonra daha da görünür hale geldi.¹⁶

Öte yandan Türkiye ile Katar, Yemen'in yeniden inşası ve Libyalı Halife Hafter grubu gibi milislerin silahsızlandırılmasına yönelik uluslararası çabalar doğrultusunda Libya'daki uzlaşma sürecini destekleme gibi birçok bölgesel çatışma konusunda iş birliği yapmak için anlaştı.¹⁷ Daha da önemlisi Türkiye ile Katar, Suriyeli muhalif grupların Esad hükümetine karşı silahlandırılması ve Mısır'da seçilen Cumhurbaşkanı Muhammed Mursi'nin desteklenmesi konusunda mali ve askeri iş birliği yaptı. Bu esnada Suudi Arabistan ve BAE'nin ise Sisi'nin Mısır'daki darbesini ve Halife Hafter'in Libya'yı yönetme mücadelesini desteklemesi Katar'ın Suudi Arabistan, BAE ve Bahreyn ile ilişkilerini daha da gerdi.¹⁸ Türkiye içeride artan "otoriteryenlik" iddiaları nedeniyle neredeyse dışlanan bir devlet olurken Katar da bölgede radikalizmi desteklediği iddialarıyla uygulanan boykot nedeniyle komşularından koptu.

Anlaşmanın Muğlak Niteliği

Türkiye ile Katar arasında 2014'te imzalanıp Haziran 2015'te TBMM'den geçen askeri üs anlaşması bölge ülkeleri için şaşırtıcı oldu. 2014'teki askeri anlaşmadan önce Türkiye ile Katar, 2007'de bir savunma sanayii iş birliği anlaşması, 2012'de ise bir askeri eğitim

Katar'ın dış politikasında arabulucu rolünden iddialı bir aktöre dönüşmesi bölgesel komşularının, özellikle de Suudi Arabistan ve BAE'nin, Katar'ın dış politika kararlarından giderek daha çok şüphe duymasına neden oldu

anlaşması imzalamıştı.¹⁹ 2014 anlaşmasına göre Türk üssü deniz, kara, hava ve özel kuvvetleri ve “Altay” tankları, kundağı motorlu “Fırtına” obüsleri ve diğer silahlarla eğitimi kapsıyor.²⁰ Anlaşmada ayrıca taraflardan birine saldırıldığında diğer ülkenin yardıma geleceğini belirten bir bağlayıcı koşul maddesi (*casus foederis*) de yer alıyor. 2017 KİK krizi patlak verdiğinde Erdoğan: “Buradaki varlığınızın tek sebebi dostluk, barış ve güvendir... Zor zamanlarda kardeşlerimiz ve dostlarımızın yanında olmak ecdadımızın bize bıraktığı en büyük miraslardan biridir. Dahası tarih boyunca maliyeti ne olursa olsun bu desteği vermekten imtina etmedik.”²¹ diyerek Türkiye’nin bölgesel barışa bağlılığının bir parçası olarak Katar’a askeri desteğini tekrarladı.

Türkiye ile Katar arasında 28 Nisan 2016’da imzalanan resmi adıyla “Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ile Katar Devleti Hükümeti Arasında Katar Topraklarında Türk Kuvvetlerinin Konuşlandırılmasına İlişkin Uygulama Anlaşması” bir asırdan fazla bir süre sonra ilk kez Körfez’de Türk askeri varlığını kurmuş oldu. Katar’da bir Türk donanma üssünün kurulmasına dair anlaşmadan sonra Türk şirketi Aselsan ile Katarlı Barzan Holding, Türkiye’nin Katar’a askeri ihracatının arttırılmasına zemin hazırlayacak olan BARQ adlı bir ortaklık projesi başlattı.²² Dolayısıyla anlaşma Türkiye’nin ani bir kriz durumunda Katar için bir güvenlik sigortası olarak hareket edebileceğinin sinyalini veriyordu.

Körfez’in İstikrarı İçin Bir Güvenlik Şemsiyesi mi?

Türkiye askeri üssünü Körfez istikrarı için bir güvenlik şemsiyesi olarak resmedip Katar için diğer Körfez devletlerine karşı bir askeri varlık olarak sunmaktan kaçındı. Katar-Türk Birleşik Müşterek Kuvvet Komutanlığı (KTBMKK) başında bulunan Albay Osman İlercil, Türk askerinin Katar devleti tarafından iki ülkenin birbirlerinin tecrübelerinden yararlanmasını sağlayacak askeri tatbikatlarda etkin olarak yer almaları için davet edildiğini vurguladı.²³ Türk askeri üssünün kurulmasından sonra iki ülke, Yüksek Stratejik Komite’yi kurup her seviyede stratejik ortak olduklarını açıkladı. Katar ile Türkiye ayrıca Mart 2021’de Türk ve Katarlı askeri öğrencilere karşılıklı değişim programları sunan bir Askeri Sağlık Eğitim ve İşbirliği Protokolü imzaladı.²⁴ Dönemin Türk Başbakanı Binali Yıldırım’ın Katar’daki Türk üssünün kimseye karşı olmadığını ve varlığının tüm Körfez bölgesinin güvenlik ve istikrarına katkı sunmayı amaçladığını açıkça belirtse de Suudi Arabistan ve BAE, Türk üssünü ABD, İngiliz ve Fransız askeri üslerinin Türklerinkinden çok önce faaliyet gösterdiği Katar için bir askeri garantör olarak görme eğilimindeydi.

***Türkiye askeri üssünü Körfez istikrarı için
bir güvenlik şemsiyesi olarak resmedip
Katar için diğer Körfez devletlerine karşı
bir askeri varlık olarak sunmaktan kaçındı***

Kuveyt'te Askeri İş Birliğiyle İlerlemek

Türkiye ile Kuveyt 1970'lerden itibaren güçlü diplomatik ve sağlıklı ticari ilişkiler sürdürdü. Türkiye'nin Irak'ın 1990 işgali sırasında Kuveyt'i desteklemesi Kuveyt halkı ve karar alıcılarının hafızalarında özel bir önem taşıyor. Savunma sektörü iki ülke arasındaki iş birliğinin önemli bir alanı olsa da 2018'deki anlaşmadan önce Türkiye ile Kuveyt, 1975 ve 1977'de kültürel ilişkiler, havacılık ve 1982'de iktisadi, teknik ve endüstriyel iş birliği alanlarında birer anlaşma ile 1988'de yatırımları teşvik ve koruma amaçlı bir pakt imzalamıştı. İki taraf 2008 ve 2014 yılları arasında askeri uzmanlık teatresi, eğitim ve askeri iş birliği, ortak askeri tatbikatlar, çevre koruma, deniz ulaşımı, doğal kaynakların korunması ve sanayi ihracatlarının teşviki dâhil bakanlıklar düzeyinde birçok anlaşma imzaladı.²⁵ Türkiye'deki 2016 darbe girişiminin ardından Kuveyt Emiri Şeyh Sabah Ahmed Cabir Sabah'ın girişimi derhal kınamasının bir sonucu olarak ilişkiler iyileşmiş görüldü.

Kuveyt'in 2035 Kalkınma Planı kapsamında Türk inşaat firmaları nezdinde, kriz zamanlarında Türkiye'ye ekonomik faydaları bariz olan 6,5 milyar dolar ile 30 projesi bulunuyor.²⁶ Haziran 2018 Türk ekonomik krizinin başlarında Kuveyt de Katar gibi Türk lirasına desteğini açıklayıp Türk lirasının değerini yükseltmeye yardımcı olmak için Ankara'ya 500 milyon Kuveyt dinarı (1,36 milyar dolar) vermeyi teklif etti.²⁷ Bu dönemde Kuveyt Millet Meclisi Başkanı Marzuk Ganim Türk devlet geleneğini ve Kuveyt'in liranın ekonomik duruşunun toparlanmasına kesintisiz desteğini vurgulayarak, "Türkiye bir muz cumhuriyeti değil; aksine tarihi ve gelenekleri olan bir devlet... Türkiye'yi mali yönden çökertme çabaları başarısız olacak"²⁸ ifadelerinde bulundu.

Erdoğan'ın 2017'de Şeyh Sabah'ı ziyaretinden sonra Kuveyt ile Türkiye, Türk Jandarma Genel Komutanlığı ve Kuveyt Ulusal Muhafızları mensuplarının eğitim ve öğretimi için bir iş birliği Protokolü ve askeri iş birliği düzeyinde bilim ve teknolojide iş birliği protokolleri dâhil farklı sektörlerde altı anlaşma imzaladı.²⁹ Ekim 2018'de Türkiye ile Kuveyt, 2019'da tecrübe ve know-how değişimi dahil askeri koordinasyonu arttırma ortak savunma planına vardı. Kuwait News Agency'ye (KUNA) göre anlaşma iki taraftan üst düzey askeri yetkililer tarafından imzalandı ve uyum, tecrübe paylaşımı ve çabaların birleştirilmesini gerçekleştirmeyi"³⁰ planlıyordu. Bu yüzden Kuveyt'le imzalanan savunma anlaşmaları iş birliğinde önemli bir sıçramadan veya Kuveyt'te bir Türk askeri üssünün kurulmasının önayağından ziyade ikili askeri ilişkilerinin bir devamı olarak anlaşılmalı.³¹

Kuveyt'le imzalanan savunma anlaşmaları iş birliğinde önemli bir sıçramadan ziyade ikili askeri ilişkilerinin bir devamı olarak anlaşılmalı

Anlaşmanın ilanının kritik tarafı Veliaht Prens Muhammed bin Selman'ın Kuveyt ziyaretinden hemen sonra yapılmasıydı. Anlaşmanın taslağı Veliaht Prens'in Kuveyt ile Krallık arasında 5775 km² (2230 mil kare) ihtilafı alan olan tarafsız bölge konusundaki uzun zamandır var olan anlaşmazlığı çözme amaçlı ziyaretinden önce çizilmiş olsa da Kuveyt'in Suudi devleti karşısındaki askeri güvenlik ve gücünün çeşitlendirilmesini destekleyen bir hamleydi.³² Kuveyt ile Suudi Arabistan, günlük 500.000 varil pompalama kapasiteli ortak Hafci ve Vafra petrol yatakları konusunda 2014'te zaten bir kriz yaşamıştı. Krizden sonra 2015'de Vafra'da üretim durdurulurken Hafci daha önce Ekim 2014'te, Kuveyt Petrol Bakanı Bakit Reşidi'nin açıklamasına göre çevresel ve teknik nedenlerden dolayı kapatıldı.³³ Fakat, anlaşmazlığın arkasındaki gerçek nedenin Kuveyt'in Suudi Arabistan'ın yüzde 50 hisselerini 2039'a kadar yönetecek olan Chevron Corporation'a itiraz etmesi olduğu iddia edildi. Üretimin durdurulması Kuveyt'i 18 milyar dolar zarara uğrattığından³⁴ ihtilafı bitirmek, Suudi Arabistan'ın İran'ın petrol ihracatını azaltması için de önemliydi. Özellikle İran üzerindeki küresel petrol arzını kısıtlayıp petrol fiyatlarının aşırı yüksek seviyelere ulaşmasını sağlayan Amerikan yaptırımlarından sonra Kuveyt'le yaşanan anlaşmazlık Suudi tarafı için daha da ciddi ve sorunlu hale gelmişti.³⁵

Katar örneğinde olduğu gibi Kuveyt ile Türkiye arasındaki ilişkiler, bu iki ülkenin Suudi Arabistan'la ilişkilerinin kötüleştiği bir zamanda iyileşti. Kuveyt ile askeri iş birliği Katar'ın dış politika kararlarına yönelik Suudi ve BAE saldırganlığı, Türkiye'nin doğrudan ulusal güvenlik tehdidi olarak değerlendirdiği Suriye Demokratik Güçleri'ne (SDG) Suudilerin mali yardım yapacağı tartışmalarının ve Cemal Kaşıkçı'nın Türkiye'de öldürülmesinin yaşandığı bir zamanda gerçekleşti. Her ne kadar Kuveyt hiçbir zaman bölgesel güvenlik kompleksinde Suudi hegemonyasına meydan okumamışsa da Kuveyt-Suudi ilişkilerine 1960'lardan beri güvensizlik ve gerilim hakimdi. Suudi-Kuveyt tarafsız bölgesinden ham petrol çıkarma sorunlarının yanında ilişkiler zaten Kuveytli karar alıcıların 2011'de Bahreyn'e gösterileri bastırmak üzere asker göndermeyi reddetmesinden sonra zedelenmişti. Dahası Kuveyt, Suudi baskısına rağmen Yemen'deki savaşta Suudi liderliğindeki koalisyona katılmadı, Katar'ı boykot etmedi ve Müslüman Kardeşleri terör örgütü olarak etiketlemedi. Aksine, bölgesel konularda arabuluculuk rolünü ve İran'la diplomatik diyalogunu sürdürdü. Ortadoğu'daki rekabetler 2011'deki Suriye savaşından sonra şiddetlendiği için tarafların her birinin bölgesel önceliklerine dayalı çok taraflı yeni bloklar kurulmaya başlandı.

***Katar örneğinde olduğu gibi Kuveyt
ile Türkiye arasındaki ilişkiler, bu iki
ülkenin Suudi Arabistan'la ilişkilerinin
kötüleştiği bir zamanda iyileşti***

Kral Selman döneminde ve Katar krizinden sonra, Donald Trump yönetiminin de Kral Selman hükümetinin politikalarını kesintisiz desteklemesi nedeniyle, Suudi-BAE-Bahreyn ekseninden düşmanca hamlelere maruz kalma korkusuyla Kuveyt'in tehdit algıları yükseldi. Kuveyt'in İran'la ittifakın Kuveytli Şiileri güçlendirebileceği endişesi nedeniyle bu durum, Türkiye'yi Suudi-Bahreyn-BAE eksenini dengelemesi için daha istikrarlı bir ortak olarak sundu. Ayrıca Kuveyt, ABD ile güvenlik bağlarını ilişkilerinin istikrarına yönelik, özellikle de Trump yönetiminin Ortadoğu'daki muğlak dış politikasından kaynaklanan kaygılara rağmen sürdürdü.³⁶ Bu dönemde Türkiye ile Kuveyt, İran'ın Irak'taki nüfuzunun genişlemesini önleme ve Suudi-Bahreyn-BAE-Mısır eksenini dengeleme gibi benzer kaygıları paylaşıyordu. Fakat Kuveyt ile Türkiye arasındaki iş birliği uzun vadede bölgesel güvenliği arttırmayabilir.³⁷

Sonuç

Türkiye'nin Katar ve Kuveyt ile askeri ve stratejik ilişkileri, Körfez devletlerinin bölgesel güvenlik anlayışları ve birbirleriyle olan akışkan ikili ilişkilerinin istikrarsız ve kaygan dinamiklerinden bağımsız değil. Sonuç olarak Türkiye'nin Körfez monarşileriyle ilişkileri kararlı bir patika izlemiyor ve bölgesel sıkıntılardan korunmuyor. Katar ve Kuveyt'in Körfez komşularına yönelik bölgesel güvenlik algıları ve Türkiye'nin BAE ve Suudi Arabistan'la uzlaşması Türkiye'nin bölgedeki askeri varlığının geleceğini ağır etkileyecek. Aksine, ortaya çıkan bölgesel güvenlik krizi ve yakın zamandaki El-Ula uzlaşısının Türkiye'nin Katar ve Kuveyt'le olan askeri ilişkilerini etkileme potansiyeli de büyük.

Yakın zamana kadar Suudi Arabistan ve BAE, Türkiye'nin bölgesel politikaları (başta Suriye, Mısır ve Libya politikaları olmak üzere) ve Katar ve Kuveyt ile askeri ilişkilerini KİK güvenlik mutabakatı açısından bir tehdit olarak görüyordu. 2021'in son aylarından itibaren Körfez devletlerinin bölgesel güvenlik retoriğinde barış, güven ve dostluk yönünde yaşanan son söylem değişikliğine rağmen Kuveyt ve Katar'ın Türkiye ile olan askeri ilişkilerinin sürdürülebilirliği bu iki Körfez devletinin KİK içindeki güvenlik mutabakatı retoriğini Türkiye ile olan bağımsız güvenlik anlaşmalarıyla dengeleyip dengeleyemeyeceklerine bağlı olacaktır.

Referanslar

- 1- Martin, L. G. (2009). Turkey and Gulf cooperation council security. *Turkish Studies*, 75-93.
- 2- Tol, G., & Baskan, B. (2018). From "hard power" to "soft power" and back again: Turkish foreign policy in the Middle East. <https://www.mei.edu/publications/hard-power-soft-power-and-back-again-turkish-foreign-policy-middle-east>
- 3- Talbot, V. (2013). Turkey-GCC relations in a transforming Middle East. *Middle East Review of International Affairs*, 1-10.
- 4- Republic of Turkey Ministry of Foreign Affairs. (23 Temmuz 2019). Turkey-Qatar economic and trade relations. <http://www.mfa.gov.tr/turkey-s-commercial-and-economic-relations-with-qatar.en.mfa>
- 5- Dirioz, A.O. (2013). Turkey and the Gulf Cooperation Council (GCC): Strategic Partnership after 5 years. *Ortadoğu Analiz*, 71-78
- 6- Veriler Observatory Economic Complexity (OEC) sitesinden alınmıştır. <https://oec.world/>
- 7- Bakeer, A. (11 Mart 2019). Turkey's involvement in Gulf security. <https://gulfif.org/turkeys-involvement-in-gulf-security/>
- 8- Toktay, M. (2019). Turkey diversifies allies with first Mideast military base in Qatar. <http://english.alarabiya.net/en/features/analysis/2015/12/19/Turkey-diversifies-allies-with-first-Mideast-military-base-in-Qatar.html>
- 9- Habibi, N. (2019). Turkey's economic relations with Gulf states in the shadow of the 2017 Qatar crisis. *Crown Center for Middle East Studies*, 1-10.
- 10- Talbot, a.g.e.
- 11- Uslu, S., & Kaplan, E. (16 Kasım 2017). Erdogan visits Turkey military base in Qatar. <https://thepeninsulaqatar.com/article/16/11/2017/Erdogan-visits-Turkey-military-base-in-Qatar>
- 12- Gurcan, M. (3 Haziran 2015). What are Turkish troops going to do in Qatar? <https://www.al-monitor.com/pulse/ar/contents/articles/originals/2015/06/turkey-qatar-what-are-turkish-troops-going-to-do.html>
- 13- Khan, T. (23 Mayıs 2016). GCC and Turkey find common ground to rebuild relations. <https://www.thenational.ae/world/gcc-and-turkey-find-common-ground-to-rebuild-relations-1.214542>
- 14- Cafiero, G. (9 Kasım 2015). Turkey and Qatar: close allies, sharing a doomed Syria Policy. https://nationalinterest.org/feature/turkey-qatar-close-allies-sharing-doomed-syria-policy-14283_
- 15- Cochrane, P. (2016). Revealed: Secret Details of Turkey's new military pact with Qatar. <https://www.middleeasteye.net/news/revealed-secret-details-turkeys-new-military-pact-qatar>
- 16- Cook, S. A. (2017). GCC-Turkish Relations: The View from Ankara. https://agsiw.org/wp-content/uploads/2017/02/GCCTurkey_ONLINE-2.pdf
- 17- Erdogan-Tamim summit sets common agenda for Turkey, Qatar | AW staff. (30 Kasım 2018). <https://theArabweekly.com/erdogan-tamim-summit-sets-common-agenda-turkey-qatar>
- 18- A.g.e.
- 19- Cochrane, a.g.e.
- 20- Abdullah, J. (21 Kasım 2014). Analysis: Qatar's foreign policy - the old and the new. <https://www.aljazeera.com/indepth/opinion/2014/11/analysis-qatar-foreign-policy--2014111811274147727.html>
- 21- Uslu, & Kaplan, a.g.e.
- 22- Bakeer, A. (2019). Testing the Turkey-Qatar military partnership. <https://www.alaraby.co.uk/english/comment/2019/2/25/testing-the-turkey-qatar-military-partnership>
- 23- Heiran-Nia, J. & Khomarbaghi, S. (5 Ekim 2018). Turkey and Kuwait: A New Regional Alliance? <https://lobelog.com/turkey-and-kuwait-a-new-regional-alliance/>
- 24- Resmi Gazete. (25 Haziran 2021). Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ile Katar Devleti Hükümeti Arasında Askeri Sağlık Alanında Eğitim ve İş Birliği Protokolü. <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2021/06/20210625-3.pdf>
- 25- Cengiz, S. (19 Ekim 2018). Kuwait looks to Turkish and Chinese military power. <http://www.arabnews.com/node/1390646>
- 26- Bentley, M. (26 Ekim 2018). Qatar's official silence reflects Erdogan's vulnerability in crisis. <https://theArabweekly.com/qatars-official-silence-reflects-erdogans-vulnerability-crisis>

- 27- Dudley, D. (16 Ağustos 2018). Qatar repays diplomatic and military debt to Turkey with offer Of \$15B in financial support. <https://www.forbes.com/sites/dominicdudley/2018/08/16/qatar-repays-debt-turkey-15b-support/>
- 28- Sardar, R. (2019). KUNA: Erdogan: Turkey pins great attention to boosting economic ties with Kuwait. <https://www.kuna.net.kw/ArticleDetails.aspx?id=2609900&Language=en>
- 29- Tastekin, F. (19 Ekim 2018). Gulf countries concerned as Turkey cozies up to Kuwait. <https://www.al-monitor.com/pulse/originals/2018/10/turkey-gulf-rapprochement-with-kuwait-may-cause-tension.html>.
- 30- KUNA: Kuwait's policy for establishing peace basic in its political doctrine -- parliament speaker Al-Ghanim - Parliamentary. (9 Ekim 2018). <https://www.kuna.net.kw/ArticleDetails.aspx?id=2750173&language=en>
- 31- Cengiz, S. (30 Aralık December 30). Another approach to Turkey-Gulf reconciliation: Ankara's ties with Kuwait and Oman. <https://research.sharqforum.org/2021/12/30/another-approach-to-turkey-gulf-reconciliation-ankaras-ties-with-kuwait-and-oman/>
- 32- Tastekin, F. (19 Ekim 2018). Gulf countries concerned as Turkey cozies up to Kuwait. <https://www.al-monitor.com/pulse/originals/2018/10/turkey-gulf-rapprochement-with-kuwait-may-cause-tension.html>
- 33- UPDATE 1-Kuwait says oil market approaching stability. (1 Ağustos 2018). <https://uk.reuters.com/article/oil-opec-kuwait-idUKL5N1US2KX>.
- 34- Crown Prince Mohammed Bin Salman leaves Kuwait after official visit. (30 Eylül 2018). <http://www.arabnews.com/node/1380166/saudi-arabia>
- 35- Bloomberg. (2 Ekim 2018). Saudi-Kuwaiti talks on shared oil said to stall over Chevron. <https://www.arabianbusiness.com/energy/405527-saudi-kuwaiti-talks-on-shared-oil-said-to-stall-over-chevron>
- 36- Ghazali, A. S. (20 Ekim 2018). Kuwait-Turkey military cooperation alarms Saudi Arabia. Available at: <https://www.globalresearch.ca/kuwait-turkey-military-cooperation-alarms-saudi-arabia/5657529>
- 37- A. g. e.

YAZARLAR HAKKINDA

Betül Doğan Akkaş, Katar Üniversitesi ve Durham Üniversitesi arasındaki ortak dereceli Körfez Çalışmaları programında doktora adayıdır.

Hazal Muslu El Berni, Doktora derecesini Kadir Has Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Bölümü'nden almıştır.

AL SHARQ STRATEJİK DÜŞÜNCE KURULUŞU HAKKINDA

Al Sharq Stratejik Düşünce Kuruluşu, demokratik katılım, bilinçli vatandaşlık, çok taraflı diyalog ve sosyal adalet ideallerini teşvik etmek amacıyla, tarafsız ve titiz bir yaklaşımla araştırma yapmayı üstlenen bir düşünce kuruluşudur.

Adres: İstanbul Vizyon Park A1 Plaza Kat:6
No.:68 34197 Bahçelievler / İstanbul / Türkiye
Telefon: +902126031815
Faks: +902126031665
E-posta: info@sharqforum.org